

Robert JACOB: *La gracia de los jueces. La institución judicial y lo sagrado en Occidente*, (traducció de José Carlos Gutiérrez i presentació de Germán Sucar), València, Tirant Lo Blanch, 2017, 544 pàgines. [Edició original en francès: *La grâce des juges - L'institution judiciaire et le sacré en Occident*, Paris, Presses Universitaires de France, 2014, 515 pàgines.]

Amb el títol *La grâce des juges. L'institution judiciaire et le sacré en Occident*, Paris, PUF, 2014, Robert Jacob ha escrit un dels llibres més interessants i refinats sobre el pensament jurídic medieval de les darreres dècades. Jacob és director de recerca al CNRS i professor d'Història del Dret a la Universitat de Liège, així com un reputat medievalista, especialista en l'Europa central i septentrional.

Aquí Jacob aplica una metodologia prou complexa, que aixopluga aspectes de la història del dret, història de les mentalitats, dret comparat i antropologia. Com indica al començament del llibre, «lo sagrado judicial es un objeto todavía nuevo para el historiador. Este no depende enteramente ni de la historia jurídica ni de la historia religiosa. Sin embargo, desde esta zona fronteriza intermedia es posible lanzar una mirada distinta sobre otras historias, como la del derecho en tanto sistema de razón y verdad».¹

En aquest sentit, es podria dir que conrea l'antropologia jurídica, ja que defuig d'una visió estreta, pròpia d'alguns medievalistes, i cerca contínuament una comparació amb altres disciplines i moments de la història. El llibre, malgrat que se centri preferentment en Anglaterra i França, viatja a la Xina o a l'Amèrica del Nord, tot qüestionant-se la validesa dels esquemes interpretatius europeus.

La gracia de los jueces. La institución judicial y lo sagrado en Occidente és una de les obres més interessants que el lector interessat en l'antropologia del dret pot trobar actualment en llengua castellana. De la mateixa manera que vam saludar el volum d'Ignasi Terradas sobre la justícia vindicària (*Justicia vindicatoria: de la ofensa e indefensión a la imprecación y el oráculo, la vindicta y el talión, la ordalía y el juramento, la composición y la reconciliación*, Madrid, CSIC, 2008) amb grans lloances, per la seva riquesa d'anàlisi i per mostrar una altra cara del fet de la justícia a l'edat mitjana, ara rebem aquesta contribució de Robert Jacob amb termes que també són molt elogiosos.

Aquí no ens estendrem tant com vam fer amb el llibre de Terradas perquè ja s'han publicat moltes recensions sobre aquesta obra, escrites des de perspectives ben diferents, que subratllen les diverses lectures que aquesta obra suscita. La nostra principal tasca és donar a conèixer aquesta edició en llengua castellana, precedida d'un pròleg sucós de Germán Sucar, que intenta mostrar els beneficis de la lectura d'aquest llibre per a un filòsof del dret, a partir d'una comparació contínua del model de Jacob amb la filosofia del dret contemporani, que pren Kelsen i Hart com a punts de referència ineludibles. Sucar també mostra les tesis centrals del llibre, com, per exemple, que «Robert Jacob saca a la superfície la fuerza sorda que la religión ejerce todavía sobre la justicia occidental, aunque sea de un modo muy distinto en la tradición continental y en la anglosajona»² o també que demuestra que «las ordalías no constituyen pruebas irracionales, sino puestas a prueba que no constituyen un elemento de prueba para la sentencia, sino la sentencia misma».³

El llibre explora, en nou capítols, la relació entre el poder judicial i el sagrat, i qüestiona, no només la història de la justícia i del dret, sinó també de la litúrgia, i examina la teologia, el

1. R. JACOB, *La gracia de los jueces. La institución judicial y lo sagrado en Occidente*, València, Tirant Lo Blanch, 2017, 11.

2. JACOB, *La gracia de los jueces...*, XXII.

3. JACOB, *La gracia de los jueces...*, XXX.

paper de l'Església, i els lligams entre el poder coercitiu i la veritat, fet que afavoreix la consideració de pràctiques processals i lèxics legals, més que les doctrines jurídiques. Jacob indica que «la interacción del procedimiento y de lo sagrado es el corazón de nuestra investigación».⁴

Com assenyala Sucar, a través del dret europeu, Occident s'ha compromès avui a donar lliçons al món i universalitzar la seva concepció de l'estat de dret. Però, en fer-ho, no ha reflexionat sobre el llarg camí que ha recorregut per accedir-hi. Per això, Sucar es demana: «¿Hasta qué punto la filosofía puede sensatamente prescindir de la historicidad del derecho?».⁵

Cal dir, d'entrada, que Jacob no segueix Foucault *sensu stricto*, si bé el mira de reüll continuament. És conscient dels reptes que va plantejar el filòsof francès per l'epistemologia de les ciències socials i vol respondre d'una manera adient, aprofitant tots els recursos al seu abast. Dit això, entrem a exposar-ne el contingut. Tot seguit comentarem les tesis que considerem cabdals.

L'eix central del llibre és l'afirmació que a Europa, a partir dels segles XII i XIII, allò sobrenatural es va retirar dels tribunals per refugiar-se en el purgatori, en el confessional i en les tortures. En el procediment romà canònic, l'adopció del procediment d'investigació va acabar de disposar l'eficàcia del ritu judicial, i va deixar el jutge en una profunda solitud, és a dir, lluitant amb la seva consciència. Als països de dret comú, contràriament, l'exercici de la justícia s'assembla molt més a un ritu de procediment que la producció en si d'una veritat objectiva.

El llibre contrasta aquests dos tipus de veridicció en el treball a la història de la justícia europea. Partint d'un origen comú, als segles XII i XIII es van emprendre camins diferents. La primera meitat del llibre s'ocupa del punt d'origen comú de les tradicions legals occidentals: la immanència de la justícia sagrada i també la coincidència entre l'acte del judici i de l'obra de Déu.

L'autor formula algunes idees que resulten molt atractives i que poden generar debat. N'escollim tres, lligades entre si. La primera és que l'Església, desenvolupant el procediment romà canònic, va fer que en ella mateixa sorgís el procés de distingir la veritat dels fets i la veritat dels ritus, fet que Jacob interpreta com una primera secularització de la justícia a Europa. La segona, igualment paradoxal, recorda que als països on l'adherència al ritu judicial ha estat i continua sent més forta, l'eficàcia dels ritus sacramentals va ser més qüestionada, sobretot pel protestantisme. La tercera, i tal volta la més important, fa afirmar a Jacob que l'ordalia i els altres mitjans de justícia vindicatòria no són un parèntesi en la marxa que la racionalitat legal occidental hauria patit entre l'antiguitat i la modernitat, sinó que les cultures modernes tenen la base en aquesta fase de secularització dels judicis de Déu en les modernes estructures jurisdiccionals i processals.

Segons Jacob, el monoteisme va permetre la cristianització de l'ordalia en el període franc. El judici de Déu és la forma d'ordalia pròpia de l'Occident llatí. El procés de convergència iniciat d'aquesta manera, el que va portar a veure en la forma de justícia ordàlica una expressió de la voluntat divina, va florir en el primer terç del segle IX, amb la propagació de l'experiència terrible de la creu. Inspirat pels ascetes celtas, la prova de la creu devia configurar el judici a la revelació mística del Crucificat. Aquesta forma extrema del judici de Déu, prohibida per Lluís el Pietós el 819 dC, havia aclimatat la idea d'una presència tangible de la justícia divina en els processos judicials humans. És molt interessant el que diu l'autor

4. JACOB, *La gracia de los jueces...*, 7.

5. JACOB, *La gracia de los jueces...*, XXXVII.

sobre la prohibició de l'ordalia de la creu, ja que banalitzava l'encarnació. És possible que fos aquesta raó la que sustentés la seva prohibició ràpida.⁶

Segons l'autor, l'ordalia medieval es pot sistematitzar sobre quatre tipus genèrics: 1) l'aigua bullent, amb litúrgies més rudimentàries, 2) el ferro candent, també amb una litúrgia primitiva, 3) la del pa i el formatge, que l'autor relaciona amb l'ordalia de la creu, i 4) l'ordalia per immersió, que és la forma més elaborada. Com indica Jacob, «el Dios invocado en la ordalia es omnipotente. Se espera de él el signo milagroso, la transgresión del orden natural que hace que el fuego se queme y el agua rechace los cuerpos ligeros».⁷

Jacob enllaça aquesta temàtica de l'ordalia amb el deute de justícia pel rei en la seva coronació, probablement inspirat en rituals irlandesos d'entronització. Són les dues formes per excel·lència del judici de Déu a l'edat mitjana. En virtut del jurament fet amb motiu de la seva coronació, el rei, lloctinent de Déu a la terra, estava especialment carregat del deure religiós de fer justícia. Aquest model carolingi, com indica Robert Jacob, va lligar la prova al món cristià i el poder reial a la justícia, amb una àmplia difusió a tot Europa fins al segle XII: «Es una cultura judicial singular quien la ordena y se ordena en torno a ella. En Occidente, nace con el sacramento de la consagración. Se construye como deber contraído por el príncipe de la ciudad de los hombres respecto del pueblo de la ciudad de Dios».⁸

A partir del segle XII els jutges dels reis, les ciutats, i l'Església van començar a superar les tasques de mediació i la programació dels rituals per resoldre els judicis de la seva pròpia autoritat. D'aquestes transformacions van sorgir dos models dominants que es van assestar durant segles: el del *common law* d'Anglaterra, cridat a estendre's a l'altre costat de l'Atlàntic, i el sistema romà canònic, dissenyat per l'Església i pel seu ús abans de transmetre'l als estats del continent europeu. A la gènesi d'aquests ordres jurídics, com explica Jacob, el judici de Déu havia deixat l'herència d'una matriu cultural comuna. L'autor ho resumeix així: «La confesión auricular, la investigación romano-canónica y el *jury trial* son tres formas de veredicción que se excluyen mutuamente, pero que tienen en común el hecho de haber florecido al mismo tiempo sobre la raíz extinta del juicio de Dios».⁹

L'onada de juraments provisionals que van començar a inundar les instàncies judicials del segle XII van participar en aquest moviment, a través del qual la funció de jutjar va abandonar definitivament la materialitat objectiva dels ritus decisius per arribar al cor de la subjectivitat dels jutges. Els membres del jurat prenen (o rebien) de Déu la facultat de manifestar la veritat judicial. Aquest era el paper del jurament dels jutges en el món laic. El poder de jutjar es va basar en les relacions de poder que no van ser desafiades i en les sacralitats preexistents, que van ser conferides aleshores, en moltes ocasions, per la mateixa Església.

Com mostra Jacob, al final de la mutació dels segles XII i XIII, es va esbossar la geografia judicial d'Europa i es va formar la deontologia judicial. Des d'aleshores, les dues famílies principals del tronc occidental ja són clarament identificables. L'alta edat mitjana va donar prioritat a l'Antic Testament. Per això l'autor s'ocupa del ritus de la coronació dels reis com a mitjà de transmissió de tot allò que és sagrat al món civil: «La cruz de Cristo substituía al árbol de la justicia de los pleitos de la primera Edad Media. Las sesiones realizadas en el portal de las iglesias, frente a la representación del Juicio final, constituyeron una forma de transición hacia la audiencia clásica».¹⁰ La baixa edat mitjana va donar preferència a l'Evan-

6. JACOB, *La gracia de los jueces...*, 454.

7. JACOB, *La gracia de los jueces...*, 465.

8. JACOB, *La gracia de los jueces...*, 205.

9. JACOB, *La gracia de los jueces...*, 13.

10. JACOB, *La gracia de los jueces...*, 348.

geli. Va col·locar els jutges en un discurs moral que els confiava una tasca d'una duresa extrema. El jutge prenia el lloc de Déu i els jutges mateixos es convertien en déus.

Aquesta última etapa està lligada a la revolució del procés del segle XII. No només va conduir a la prohibició de les proves al Concili del Laterà IV, sinó sobretot a la substitució per altres dispositius encara vinculats a la justícia i la santedat, lligats a l'organització de la manifestació de la veritat judicial. És a dir, que més enllà de la substitució de les proves pels *iura scripta*, Jacob destaca que el rerefons religiós del judici va romandre inalterat.

A Anglaterra, sota l'impuls de les reformes introduïdes per Enric II, el jurat va assumir la lògica que hi havia darrere de la prova. A les terres del *common law*, el veredict (verdictum) del jurat va substituir el judici de Déu. Sota la dita *vox populi, vox Dei*, la decisió del jurat de la col·legialitat va fer el paper de *Deus ex machina*, ocupat anteriorment pel judici de Déu.

Al continent europeu, la lògica de la prova es va substituir per una recerca d'evidències que van afaïçonar el nou procediment d'investigació nascut a l'escalf de la llei romana i la llei canònica. En el dret comú, la santedat no neix del ritual del judici, sinó abans, per dir-ho d'alguna manera, a través del jurament promissori d'instituir el jutge del seu càrrec en el qual compromet tota la seva vida sota la mirada de Déu.

El llibre també integra una comparació amb el dret xinès que serveix per «deconstruir» alguns extrems del dret occidental. És interessant llegir el que diu sobre les ordalies xineses,¹¹ que ajuden a entendre la concepció occidental de l'antropologia, el poder i el que és sagrat. A diferència del jutge xinès, que té més llibertat per recollir pistes, obtenir confessions i interpretar-les, el jutge romà canònic ha de respectar el marc estricte del procediment, que l'obliga a passar per alt tot el que ell podria saber i que no es derivi del desenvolupament processal del judici.

L'obra acaba mostrant les connexions entre els jutges i el clergat a Anglaterra i a França. Ajuda a entendre que els jutges estaven lligats intel·lectualment i emocional al món religiós, i que esperaven l'ajut de la justícia divina. El llibre clou amb un text de Domat, on la judicatura es mostra com un estat de perfecció absolut, superior a qualsevol altre, una mena de sacerdoci. Volem destacar aquesta frase del gran jurisconsult francès: «Podemos decir, pues, que la cualidad de Juez es mucho más propia a Dios que la de Sacerdote y que es, además, más alta que cualquier dignidad que existe sobre la tierra».¹²

Jacob no escriu unes conclusions finals, sinó una «Perspectiva», que mostra, de manera molt humil, que encara queda molt per saber sobre aquests temes. Les reflexions finals tenen un abast comparatista que posa l'accent novament en el cas xinès. Des del mirall oriental es poden veure amb més precisió els desdoblaments de la justícia occidental i el seu rerefons religiós.

En el moment postmodern actual, resulta necessari tenir en compte aquesta reflexió de Robert Jacob, que detalla el que Europa deu al cristianisme i de quina manera la religió cristiana ha afaïçonat el que entenem per justícia. En definitiva, aquest llibre és una eina de reflexió que tot historiador, jurista, antropòleg o medievalista (i, especialment, si en una mateixa persona concorren dues o més d'aquestes especialitats) hauria de llegir.

Rafael RAMIS BARCELÓ
Universitat de les Illes Balears

11. JACOB, *La gracia de los jueces...*, 418-433.

12. JACOB, *La gracia de los jueces...*, 527.